

Twee tinnen klepmaten uit Zutphen en Deventer

Ad van Diest

Metrieke tinnen inhoudsmaten vallen onder de maten voor natte waren, zogenaamde vochtmaten. Ze hebben de vorm van een hoge cilinder met vlakke bodem. De hoogte is ongeveer tweemaal die van de inwendige middellijn. De wand, bodem, stortrand met tuit, handvat (oor) en uitstekende voetrand moeten stevig zijn. De meetrand, de binnenzijde van de wand en de bodem zijn mat gelaten; de rest van de maat is glad afgewerkt. De inhoud staat op het oor vermeld; het fabrieksmerk (tinnegietersmerk) is in de onderzijde van de bodem afgeslagen. Dergelijke tinnen inhoudsmaten werden vooral gebruikt voor het afmeten van drank.

Pas in het Koninklijk Besluit (KB) van 22 maart 1829 werden de voorschriften voor de vochtmaten bekend gemaakt en per 1 april 1830 werden metrieke vochtmaten voor de kleinhandel ingevoerd. Voor de groothandel werd dit pas op 1 oktober 1832 gerealiseerd.

De toepassing van een goed afsluitend scharnierdeksel (zogenaamde klep) bij een tinnen inhoudsmaat werd overgelaten aan de fabrikant (art. 6 en 7 van KB van 22 maart 1829). Klepmaten zijn overigens beduidend minder gefabriceerd en werden ook nog bij verordening van 1 september 1907 verboden [1]. Dat ijkers dit reglement soms soepel hebben geïnterpreteerd, blijkt wel uit goedkeuring en herijk van klepmaten na 1907. Indien de klep verwijderd werd, zat dat een herijk van de maat in ieder geval niet meer in de weg.

Afgebeeld zijn twee tinnen klepmaten (afb. 1) met een paar aparte kenmerken. De vermelding van de inhoud op het oor is verhoogd (*en-reliëf*) aangebracht, te weten: NED:KAN(LITRE) en MAATJE(D-L) (afb. 2 en 3). Zoals gebruikelijk bij tinnen inhoudsmaten uit de periode 1830–1870, bevinden zich het merk van de arrondissementssijker en de eerste jaarletter middenvoor onder de tuit. Bij het MAATJE(D-L) zijn het arrondissementssijkersmerk en de eerste vier jaarletters zelfs in de profielrand van de stortrand, onder de tuit, afgeslagen (afb. 4). Opmerkelijk is, dat op beide maten dit arrondissementssijkersmerk wordt herhaald *binnen op de meetrand* (afb. 5 en 6); wellicht is het als ‘vervanging’ bedoeld voor een pegel, als controle van het niet kunnen verlagen van de meetrand. Een pegel was immers het merkteken of knopje binnen in een meetkan enz., om aan te wijzen hoever deze gevuld moest worden om de vereiste hoeveelheid vocht te bevatten. Bij oude inhoudsmaten zien we dat dit merkteken dan uit een pen of pegel bestond, die dwars door de maat werd geslagen. Misschien ook was deze extra afslag van het arrondissementssijkersmerk, binnen op de meetrand, landstreekgebonden. De onderhavige klepmaten komen namelijk uit plaatsen die dicht bij elkaar liggen.

Afb. 1 Tinnen klepmaten van NED:KAN(LITRE) en MAATJE(D-L), resp. uit 1859 en 1830.

Afb. 2 Vermelding van de inhoud, verhoogd aangebracht op het oor: NED:KAN(LITRE).

Afb. 3 Vermelding van de inhoud, verhoogd aangebracht op het oor: MAATJE(D-L).

Afb. 4 Merk van arrondissementsijker J.M.J. van Woestenberg te Deventer, met de eerste vier jaarletters L M N en O van 1830–1833. Daaronder (vaag) het merk van C.H.J. van Berchuys te Deventer, vanaf 1834.

De NED:KAN(LITRE) is vervaardigd door tinnegieter Hendrik Willem Carel Roelofsen te Zutphen (afb. 7). De maat is geijkt door H.J. Wennekers te Zutphen (afb. 5) (overgeplaatst 19 november 1858 van Brielle naar Zutphen). De maat draagt 40 jaarletters tussen p (1859) en t (1912-'13). Verder zijn er twee afkeuringsdriehoekjes afgeslagen; de eerste over de jaarletter t van 1912-'13.

Het MAATJE(D-L) is gefabriceerd door tinnegieter I.G. Wilmsen te Deventer (afb. 8). De maat is geijkt door J.M.J. van Woestenberg (afb. 4), benoemd in 1823 te Deventer, in dienst tot 9 mei 1834. Vanaf 1834 is de maat geijkt door arrondissementsijker C.H.J. van Berchuys, benoemd 9 mei 1834 te Deventer, op wachtgeld gesteld 1 januari 1870. De maat heeft 67 jaarletters; bijna ononderbroken van L (1830) tot en met g (1896-'97, alleen de jaarletter K van 1877

Afb. 5 Merk van arrondissementsijker H.J. Wennekers te Zutphen, binnen op de meetrand van NED:KAN(LITRE).

Afb. 6 Merk van arrondissementsijker J.M.J. van Woestenberg te Deventer, binnen op de meetrand van MAATJE(D-L).

ontbreekt). Veel later zijn nog de jaarletters a en c van 1922-'23 en 1926-'27 afgeslagen. Opvallend is, dat het oude opschrift op het handvat niet is vervangen door 1 DECI-LITER. Dit was vanaf 1870 wel verplicht. Leuk is, dat de jaarletters L M N en O van 1830–1833 'gerangschikt' staan achter het merk van Van Woestenberg (in dienst tot 9 mei 1834) in de profielrand van de stortrand; daarna begint, hieronder, in 1834 Van Berchuys. ♦

Afb. 7 Merk van tinnegieter Hendrik Willem Carel Roelofsen te Zutphen.

Foto's: R.J. Holtman

Literatuur

[1] Meten en wegen in Friesland, p. 155.

Afb. 8 Merk van tinnegieter I.G. Wilmsen te Deventer.